

Archivariorum historicorumque magistra

Dr. Rani Boobally

Archivarium historicorumque magistra

Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő
70. születésnapjára

SZERKESZTETTE

Kádár Zsófia
Lakatos Bálint
Zarnóczki Áron

Magyar Levéltárosok Egyesülete
Budapest, 2013

A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 13.

A kötet az NKA támogatásával jelent meg.

A kötet kereskedelmi forgalomban nem kapható.

Az ünnepelt fényképét Várhelyi Klára (Róma) készítette.
A kötetben szereplő térképeket Nagy Béla (MTA BTK TTI) rajzolta.
A borító és a tördelés Abinéri Gábor munkája.

A borítón a közölt tanulmányokhoz tartozó képek részletei láthatók.

ISBN 978-963-87475-3-2

© A tanulmányok szerzői, 2013

Fotó © Várhelyi Klára, 2013

Szerkesztés © Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron, 2013

Képmelléklet © a tanulmányok szerzői, 2013

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete
www.leveltaros.hu

Felelős kiadó: Tyekvicska Árpád, elnök és Décsey Sándor, titkár

A nyomdai munkálatokat a Kódex Könyvgyártó Kft. végezte.
Felelős vezető: Marosi Attila

Minden jog fenntartva.

Printed in Hungary

Tartalom

Köszöntő (KENYERES ISTVÁN)	11
Tabula gratulatoria	15
Előszó (KÁDÁR ZSÓFIA, LAKATOS BÁLINT, ZARNÓCZKI ÁRON)	19
Rövidítésjegyzék	21
I. TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ, TÖRTÉNETI TOPOGRÁFIA, TÉRKÉPHASZNÁLAT	
BOLLÓK ÁDÁM: Magángondolatok temető, település és településtörté- net viszonyáról a 10–11. századi Kárpát-medencében	25
<i>Private Thoughts on the Relation between Cemetery, Settlement and Settlement History of Carpathian Basin in 10–11th centuries</i>	69
CSUKOVITS ENIKŐ: Magyarország helye Kelet-Európában. A <i>Descriptio Europae Orientalis</i> országleírásai	71
<i>The Place of Hungary in Eastern Europe. The Country Descriptions of the Descriptio Europae Orientalis</i>	82
TÓTH KRISZTINA: Tata és környéke településeinek történeti földrajza a 14. században	83
<i>Historical Topography of Tata and Its Region in the 14th Century</i>	101
LAKATOS BÁLINT: Lázár deák <i>Tabula Hungariae</i> -jának (1528) helyrajza és a késő középkori úthálózat	103
<i>Settlements on Lazarus' Tabula Hungariae (1528) and Late Medieval Road Network</i>	128

TRINGLI ISTVÁN: Oremus. Egy hegyaljai dűlőnév jelentése	129
<i>Oremus. Bezeichnung eines Flurnamens aus der Hegyalja Region</i>	142
TÓTH GERGELY: Meddig terjed Magyarország? Történelmi jogok és politikai realitások küzdelme Bél Mátyás <i>Notitiájában</i>	143
<i>What's the Extent of Hungary? Conflict of Historical Rights and Political Realities in Mátyás Bél's Notitia</i>	163
KULCSÁR KRISZTINA: Landgraf Ádám gondolatai a magyarországi utak javításáról	165
<i>Adam Landgrafs Gedanken über die Verbesserung der Post-Straßen und anderer Hauptweege im Königreich Ungarn</i>	188
REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél	189
<i>Foreign Surveyors at the Cadastral Surveys in Hungary</i>	215
TÖRÖK ENIKŐ: Néhány kataszteri irattípus	217
<i>Einige Katastralunterlagen</i>	235
BERTÉNYI IVÁN: A Badacsony-hegy fontosabb helynevei a 20. században	237
<i>Wichtigere Ortsnamen des Berges Badacsony im 20. Jahrhundert</i>	242
 II. FORRÁSKIADÁS ÉS TÖRTÉNELEM	
BESSENYEI JÓZSEF: <i>Litterae ad Cameram exaratae</i> . A Magyar Kamarához intézett levelek, különös tekintettel a magyar nyelvűekre	245
<i>Litterae ad Cameram exaratae. An die Ungarische Kammer geschriebene Briefe mit besonderer Rücksicht auf Briefe in ungarischer Sprache</i>	255
TUSOR PÉTER: Pázmány pápai bullái és palliuma. (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)	257
<i>Die päpstlichen Bullen und das Pallium von Péter Pázmány, Erzbischof zu Gran (1616)</i>	275

FAZEKAS ISTVÁN: Homonnai Drugeth III. György (1583–1620) familiárisainak jegyzéke 1622-ből. Adalék Tállyai Pál pályájához	277
<i>Die Liste der Familiaren von György III. Drugeth von Homonna (1583–1620) aus dem Jahre 1622. Ein Beitrag zur Laufbahn von Pál Tállyai, Übersetzer der Historiarum de rebus Ungaricis libri</i>	292
KÁDÁR ZSÓFIA: Dallos Miklós győri püspök életútja és végrendelete (1630)	293
<i>Life Career and Testament (1630) of Miklós Dallos Bishop of Győr</i>	327
KALMÁR JÁNOS: A horvát végvidékre vonatkozó tervezet az 1670-es évekből	329
<i>Ein das kroatische Grenzgebiet betreffender Vorschlag aus den 1670-er Jahren</i>	343
 III. TÖRTÉNELEM ÉS TÖRTÉNETI SEGÉDTUDOMÁNYOK	
NAGY BALÁZS: Luxemburgi IV. Károly önéletrajza: szövegtani és forráskritikai megközelítések	347
<i>Autobiography of Charles IV of Luxemburg: Textual and Source Critical Approaches</i>	357
E. KOVÁCS PÉTER: Zsigmond király itáliai itineráriuma (1412–1414 és 1431–1433)	359
<i>Itinerary of King Sigismund of Luxembourg in Italy (1412–1414 and 1431–1433)</i>	389
KÖRMENDI TAMÁS: Dalmácia címere a középkori magyar királyok heraldikai reprezentációjában	391
<i>The Coats of Arms of Dalmatia as a Part of the Heraldic Representation of the Hungarian Kings in the Middle Ages</i>	408
PÁLFFY GÉZA: Rendkívüli források a horvát nemzeti szimbólumok történetéhez. Horvátország zászlajának legkorábbi ábrázolásai a 16–17. századból	409
<i>Extraordinary Sources for the History of Croatian National Symbols. The Earliest Portrayals of the Flags of Croatia from the 16th and 17th Centuries</i>	432

DRASKÓCZY ISTVÁN: Henri Pirenne (1862–1935) magyarországi recepciója az 1894 és 1945 közötti időszakban	433
<i>Die Rezeption von Henri Pirenne in Ungarn zwischen 1894–1945</i>	451

IV. INTÉZMÉNY- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNET

ZSOLDOS ATTILA: Üres honor	455
<i>Empty honor</i>	476

LACZLAVIK GYÖRGY: Várday Pál esztergomi érsek egyházfői tevékenységének vázlatja	479
<i>An Outline of the Activity of Pál Várday, Archbishop of Esztergom</i>	500

SZÖGI LÁSZLÓ: Hanyatlás és átalakulás. A magyarországi peregrináció Mohácstól a 16. század végéig	501
<i>Decline and Change. Hungarian Peregrination from the Battle of Mohács to the End of the 16th Century</i>	520

MOLNÁR ANTAL: A horvát–szlavón rendiség és az oszmán Szlavónia	521
<i>The Croatian–Slavonian Estate System and Ottoman Slavonia</i>	538

DOMINKOVITS PÉTER: Szolgabírák és járásaik Sopron vármegyében, a 16/17. század fordulóján	541
<i>Stuhlrichter und ihre Bezirke im Komitat Sopron/Ödenburg zur Wende des 16./17. Jahrhundert</i>	564

KENYERES ISTVÁN: A félharmincad 1635–1638-ban	567
<i>Der Halbdreißigstzoll, 1635–1638</i>	591

OBORNI TERÉZ – NAGY BÉLA: A hadviselés alól felmentett székely települések a 17. században	593
<i>Szekler Settlements Released from the Military Services in the 17th Century</i>	610

OROSS ANDRÁS: A magyarországi kamarák területi illetékessége a 17–18. század fordulóján	611
<i>Die für Ungarn zuständigen Kammern an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert</i>	628
MIHALIK BÉLA VILMOS: Egyházi adatok a Jászságról Heinrich von Kageneck német lovagrendi komtur 1703. évi vizitációs jelentésében	629
<i>Ecclesiastical Data about Jazygia in the Visitation Report of Heinrich von Kageneck, Landkomtur of the Teutonic Order in 1703</i>	644
GÉRA ELEONÓRA: Don Thomaso Raspassani, a vízivárosi „magyar” vikárius leleplezése	645
<i>Die Enthüllung von Don Thomaso Raspassani, dem „ungarischen” Vikar von Wasserstadt Ofen (Buda)</i>	671
TUZA CSILLA: A céhes intézmény kereteinek bomlása: az 1761-es cégrendelet előzményei	673
<i>Die Auflösung der Rahmen der Zunftinstitution: die Prämissen der Zunftregelung 1761</i>	688
BORSODI CSABA: A herceg Esterházy-hitbizomány kismartoni uradalmának tisztviselői, alkalmazottai, szolgái 1770–1780 között	689
<i>The Officials, Personnel and Servants of the Eistenstadt/Kismarton Estate of the Prince Esterházy Entail (1770–1780)</i>	704
Bak Borbála munkásságának bibliográfiája (1961–2013) (összeállította: LAKATOS BÁLINT)	707
MELLÉKLET (képmelléklet Dominkovits Péter, Körmendi Tamás, Pálffy Géza és Török Enikő tanulmányaihoz)	I–XVI

Rövidítésjegyzék*

Levéltári és kéziratári források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
DL	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár. – <i>Diplomatikai Levéltár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
DF	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fénygyűjtemény. – <i>Diplomatikai Fényképtár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Budapest), Kézirattár
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Kézirattár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Handschriftensammlung
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv (Wien)
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HKA	Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv
HFU	Hoffinanz Ungarn

* A rövidítésjegyzékben azokat a levéltári és kéziratári forrásokat, szakirodalmi tételeket és intézményneveket tüntettük fel, amelyeket több szerző is használt. Ezért a lábjegyzetekben és a tanulmányok végi bibliográfiákban csak a rövidítésüket tüntetjük fel, feloldásuk itt található.

Szakirodalom

- BAK 1997a BAK Borbála: *Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig*. Budapest, 1997 (História könyvtár. Monográfiák 9/1.).
- BAK 1997b BAK Borbála: A koronaórség fizetlensége. Thurzó Szaniszló nádor 1624. évi Zágráb szabad királyi városhoz küldött levele. In: *Miscellanea fontium historiae Europiae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Szerk. KALMÁR János. Budapest, 1997, 89–106.
- CIH I–IV *Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. [I.] 1000–1526. évi törvényczikkek. [II.] 1526–1608. évi törvényczikkek. [III.] 1608–1657. évi törvényczikkek. [IV.] 1657–1740. évi törvényczikkek*. Szerk. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen. Jegyz. NAGY Gyula, MÁRKUS Dezső. Budapest, 1899–1900.
- ENGEL 2002 ENGEL PÁL: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. CD-ROM. Térinformatika: KOLLÁNYI László, SALLAY Ágnes. Budapest, 2002.
- ÚMÉL I–VI *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. I–VI. köt. Főszerk. MARKÓ László. Budapest, 2001–2007.

Intézmények

- ELTE BTK Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (Budapest)
- MTA BTK TTI Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete (Budapest)
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

ZSOLDOS ATTILA

Üres honor

Aligha férhet kétség ahhoz, hogy Nekcsei Demeter tárnokmester halálával I. Károly egyik régi, bizalmas hívét veszítette el. Az azonban, hogy Demeter pontosan mikor hunyt el, korántsem ilyen magától értetődő, ami azért sajnálatos, mert – amint az a későbbiekből kiderül majd – halála időpontjának ismerete jelentősen megkönnyítené annak a jelenségnek az értelmezését, amelyről az alábbiakban szó lesz. A jelenség alapvetően archontológiai természetű, ám – éppen ezért – elválaszthatatlanul összekapcsolódik intézmény- és politikatörténeti kérdésekkel. Egy archontológiától többnyire azokra a kérdésekre várjuk a választ, hogy valamely tisztséget egy adott időpontban ki töltött be, illetve, ha a másik irányból indulunk el, egy bizonyos személy mikor, milyen tisztsége(ke)t viselt. Esetenként azonban, gyanúm szerint, egy archontológiai összeállítás arra is választ adhat, hogy mikor *nem* töltött be a király valamely tisztséget. Nem arra gondolok persze, amikor a tisztség üresedésben van, és még csak nem is arra, amikor az archontológia készítőjét cserben hagyják forrásai, bosszantó réseket ütve a nevek és dátumok sorozatában. Épp ellenkezőleg, a nevek és az időpontok ott szerepelnek a többi adat között, mégis indokoltnak tűnik a gyanú, hogy valójában kilógnak a sorból.

Demeter életrajzírója, Pór Antal 1338 második felére tette hőse halálának időpontját, vélhetően abból kiindulva, hogy egy 1339. január 30-án kiállított királyi kiváltságlevél méltóságsora üresedésben lévőnek jelzi a tárnokmesteri méltóságot.¹ Pór álláspontja, amely azóta is irányadó a történetírásban,² alapvetően helyes, ámbar a megfogalmazása óta feltárt forrásoknak köszönhetően némiképp pontosítható: valójában ugyanis már egy 1338. november 7-re keltezett oklevél méltóságsora is üresedést említ

¹ Pór 1890, 42. Az említett oklevelet lásd 1339. jan. 30.: AO III. 534.

² Vö. KARÁCSONYI 1900 (1995), 26., CSUKOVITS 1994, 483., ENGEL: Arch. II. 174., ENGEL: Gen., Aba nem 8. Lipóci ág 1. tábla: Nekcsei; ez utóbbi helyen „1339. I. 30. előtt”-i időpontot adva meg.

a tárnokmesterségben.³ Ismeretes ugyanakkor I. Károly egy 1338. november 2-ra keltezett oklevele, amelynek előadása szerint a király előtt személyesen megjelent (*personaliter coram nobis comparendo*) Demeter tárnokmester Petőc fia Miklósnak adományozza visegrádi telkének felét.⁴ E két utóbbi adat azt sugallja, hogy Demeter valamikor 1338. november 3. és 6. között halt meg, ami minden nehézség nélkül beilleszthető lenne eddigi ismereteink láncolatába, alig észrevehetően pontosítva azt, ha nem volna a birtokunkban egy olyan adat, amely viszont – igaz, értelmezésétől függően – ellentmondani látszik annak.

Nekcsei Demeter ugyanis a tárnokmesterség mellett még Trencsén és Bihar megyék ispánságát is viselte. Trencsén megye kormányzatát mindjárt Csák nembéli Máté halála és egykori tartománya hódoltatása után,⁵ 1322-ben nyerte el királyától,⁶ Bihar élén ellenben csak 1333-ban tűnik fel.⁷ Bihari ispánságával együttjárt Sólyomkő várnagysága,⁸ az 1320-as évek végén pedig a szintén Bihar megyei – de Sólyomkővel ellentétben az ispánsághoz hozzá nem kapcsolt – Körösszeg várnagyaként is szerepel.⁹ Valószínű, hogy ez a tisztség szintén élete végéig a kezén volt (legalábbis az, hogy haláláig más körösszegi várnagyot nem ismerünk, erre látszik utalni). Nekcsei halálával mindezen honorok megürültek, és a királynak döntenie kellett további sorsukról.

Az ilyenkor szokásos eljárást Engel Pál tisztázta.¹⁰ Esetünk azonban korántsem tekinthető szokványosnak, amit félreérthetetlenül jelez, hogy Demeter legjelentősebb méltósága, a tárnokmesterség évekig betöltetlen maradt: I. Károly már nem is nevezett ki új tárnokmestert, erre csak halála után fia, Lajos trónra léptével került sor.

A megoldás, amit Károly választott, jól ismert: a tárnokmesteri teendőkkel Szécsényi Tamás erdélyi vajdát bízta meg, ám anélkül, hogy magával a méltósággal a szokott módon felruházta volna. A sajátos döntés következtében Tamás a királyi tárnokmesterség egyfajta helytartója (*procurator*) lett,¹¹ akinek a címét olykor a „bíró” (*iudex*) kifejezéssel is bőví-

³ 1338. nov. 7.: MNL OL DL (a továbbiakban: DL) 99976.

⁴ 1338. nov. 2.: DL 57087., kiadását lásd MÉSZÁROS 2009, 108.

⁵ ENGEL 1988, 128.

⁶ ENGEL: Arch. I. 211.

⁷ Uo. 112.

⁸ Uo. 414.

⁹ Uo. 349.

¹⁰ ENGEL 1982, 884–890.

¹¹ 1339. máj. 11.: *procurator officii magistratus tavarnicorum*, CDCr X. 459.; 1339. máj. 13.: *procurator magisterii tavarnicatus*, AO III. 552.; 1339. aug. 28.: MES III. 348.; 1340. jún. 13.: CDCr X. 557.

tették.¹² Esetenként ugyan a „tárnokmesteri tisztség viselője”-ként (*officium gerens magisterii tavarnicatus*) emlegetik,¹³ nem lehet azonban kétséges, hogy e megfogalmazás is ugyanazt jelenti, mint Tamás címének többi változata, mivel a királyi kiváltságlevelek méltóságsorai ugyanezen időszakban – 1338 novemberének eleje és 1342 júliusának közepe között – üresedésben lévőknek mondják a tárnokmesteri méltóságot¹⁴ vagy meg sem említik.¹⁵ Az eredetileg, vélhetően átmenetinek szánt megoldás fokozatos állandósulásának jeleként 1340 végén már a méltóságsorokban is feltűnik Szécsényi Tamás neve mellett tárnokmesteri helytartósága.¹⁶ Félreérthetetlen adatok tanúskodnak mindeközben amellett, hogy a vajda valóban átvette a tárnokmesterre háruló feladatok intézését: 1339-ben például embere éppúgy szerephez jutott az esztergomi érsek megbízottja mellett az azévben kirótt kamarahaszna behajtásában,¹⁷ ahogy azt az 1338-ból fennmaradt kamarabérleti szerződés a pénzváltásra vonatkozóan – akkor még Demeter tárnokmester emberével kapcsolatosan – előírta,¹⁸ 1341-ben pedig a pécsi és szerémi kamaraispánt tiltotta el attól, hogy kamarahasznát szedjen a Nyulak szigetén – azaz a mai Margitszigeten – élő apácák népeitől, mivel az apácák bemutatták népeik mentességét igazoló kiváltságleveleiket.¹⁹ Valójában tehát aligha lett volna akadálya annak, hogy I. Károly a szokásos módon kinevezze Szécsényi Tamást tárnokmesterének. Ha mégsem tette, annak alighanem megvolt a maga oka. Milyen kár, hogy nem tudjuk, mi az.

A Nekcsei Demeter halálával megürült trencsényi ispánságot szintén Szécsényi Tamás kapta meg. E minőségében első alkalommal 1339 áprilisában találkozunk vele, amikor megerősíti Ilava (*Lewa circa fluvium Vag*)

¹² (1339.) nov. 23.: procurator et iudex magisterii tavarnicatus, AO III. 602. (keltére lásd AOKlt XXIII. 707. sz.); 1340. máj. 10.: DL 87105.; 1340. jún. 1.: MES III. 366.; 1341. jan. 22.: DL 3365.; 1341. jún. 23.: DL 49246.; 1341. jan. 13.: procurator et iudex tavarnicatus, AO IV. 69.; 1341. okt. 20.: iudex et procurator magisterii tavarnicatus, MES III. 403.; 1341. nov. 18.: MES III. 404.; 1342. márc. 16.: MES III. 459.; 1342. márc. 21.: DL 3470.

¹³ 1340. aug. 13.: officium gerens magisterii tavarnicatus, UGDS I. 508.; 1340. nov. 11.: UGDS I. 509.; 1341. ápr. 14.: UGDS I. 515.

¹⁴ 1338. nov. 7.: DL 99976.; 1339. jan. 30.: AO III. 534.; 1339. máj. 12.: DL 87690., kiadását lásd ENGEL 1989, 107–111.

¹⁵ 1340. júl. 4.: MNL OL DF (a továbbiakban: DF) 249090.

¹⁶ 1340. dec. 19.: procurator magisterii tavarnicatus, Zichy I. 595., ugyanígy DL 90912.; 1341. jan. 29.: HO I. 183.

¹⁷ 1339. szept. 24.: AO III. 595.

¹⁸ 1338. márc. 29.: DRH 1301–1457, 97.

¹⁹ 1341. júl. 29.: AO IV. 116.

népeinek a királytól kapott szabadságait.²⁰ E méltóságot bizonyosan viselte még 1341 novemberében is,²¹ így indokoltnak látszik az a feltételezés, hogy a megye egészen I. Károly haláláig a kezén volt.²² Nem érdektelen ugyanakkor megjegyezni, hogy a Szécsényi Tamás trencsényi ispánságára és tárnokmesteri helytartóságára vonatkozó adataink szinte egyidőben tűnnek fel – előbbi 1339. április 22-én, az utóbbi május 11-én –, így aztán, forrásaink fennmaradásának esetlegességét sem tévesztve szem előtt, erős a kísértés azt feltételezni, hogy valóban ekkortájt, azaz Nekcsei Demeter feltételezhető halála után közel fél évvel született döntés e két méltóság további sorsáról.

Nem volna ebben semmi különös, elvégre a tárnokmesterség, de még a trencsényi ispánság is, a jelentősebb honorok közé számított, érthető tehát, hogy az uralkodónak és tanácsának idő kellett a lehetőségek mérlegeléséhez. A figyelemre méltó az, hogy – úgy tűnik – Bihar megyét illetően sokkal gyorsabban sikerült dűlőre jutni. Erre a következtetésre az ad alapot, hogy 1338. november 3-án (*feria tertia proxima post festum Omnium Sanctorum*) Balázs mester bihari ispán és a megye négy szolgabírája (*magister Blasius comes Bihoriensis et quatuor iudices nobilium de eodem*) igazolja egy emberölési ügyben a korábbi oklevelükben (*secundum continentiam priorum litterarum nostrorum compositionaliū*) megszabott vérdíj megfizetését.²³ Mivel az előzőekben már említett, a visegrádi telek adományozásának ügyében kiállított oklevél azt sugallja, hogy 1338. november 2-án Nekcsei Demeter még életben volt,²⁴ kézenfekvőnek tűnik az a következtetés, hogy a november 3-án oklevelet kiállító, ám tisztségét – amint arra korábbi oklevelének említése utal – nyilvánvalóan már előbb is viselő Balázs voltaképpen Demeter tárnokmester „ispán”-i címet viselő alispánja lehetett. Ez nem is lehetetlen, mert a Nekcsei Demeter bihari alispánjaként ismert Diószegi Péter tisztségviselésére az 1333 vége és 1335 eleje közötti időszakból vannak adataink,²⁵ így Balázst minden nehézség nélkül azonosíthatnánk Péter alispán utódaként.

²⁰ 1339. ápr. 22.: Vysady 129.

²¹ 1341. nov. 8.: DF 243741.

²² ENGEL: Arch. I. 211. Tamás, minden jel szerint, jó ideig meghagyta elődje alispánját, Domokost tisztségében, lásd 1339. okt. 4.: DL 75521.; 1341. aug. 15.: MES III. 393.; 1341. nov. 8.: DF 243741., vö. ENGEL: Arch. I. 211.

²³ 1338. nov. 3.: DL 26555. Az oklevél dátumsora: Datum in Felpaly die et termino prenotatis anno Domini m^o ccc^{mo} xx^{mo}x [!] octavo. (A „xxx” szokatlan alakját a sorváltás magyarázza.)

²⁴ ENGEL: Arch. I. 36. is ezt az adatot szerepelteti a tárnokmester utolsó említéseként.

²⁵ Uo.

Van azonban más lehetőség is. Engel Pál az említett Balázst Bihar megye Nécsei Demetert követő ispánjaként szerepelteti archontológiájában, azonosítva személyét a jól ismert Fonyi Balázssal.²⁶ Ez a megoldás azonban csak három feltétel egyidejű teljesülése esetén fogadható el. Igazolni – vagy legalább valószínűsíteni – szükséges azt, hogy Nécsei Demeter haláláig viselte Bihar megye ispánságát, másfelől azt, hogy a tárnokmester 1338. november 2-án már nem volt életben, továbbá azt, hogy az említett Balázs valóban azonos személy lehet Fonyi Balázssal.

Nécsei bihari ispánságát illetően gyanút keltő lehet, hogy utoljára 1336-ban említik e tisztség viselőjeként. Csakhogy ugyanez a helyzet trencsényi ispánságával is,²⁷ márpedig az utóbbi megye esetében alispánjának folyamatos tisztségviselése²⁸ bizonyossá teszi, hogy valóban a tárnokmester állt a megye élén. A tárnokmesterséget illetően szintén kétségtelen, hogy Demeter haláláig viselte a méltóságot, így nehéz lenne érveket találni arra, hogy miért éppen a bihari ispánsággal lenne más a helyzet.²⁹

Az ellenben nagyon is könnyen elképzelhető, hogy Demeter – az 1338. november 2-ra keltezett oklevél állításának megfelelően – a király előtt személyesen megjelenve rendelkezett ugyan visegrádi telke feléről, csak hogy mindez jóval az esetről beszámoló oklevél kiállítása (és keltezése) előtt történt, azaz a tárnokmester 1338. november 2-án már halott volt. Ennek az elgondolásnak a valószínűségét több körülmény is megtámogatja. Petőc fia Miklós az 1338. novemberi oklevél szerint Demeter tárnokmester familiárisa és rokona (*familiaris et proximus*) volt. A rokonság ugyan meglehetősen távoli – Miklós az Aba nemzetség szalánci ágából, Demeter

²⁶ Uo., vö. még uo. II. 76.

²⁷ ENGEL: Arch. I. 112. és 211.

²⁸ Vö. 22. jegyz.

²⁹ Párhuzamként adódik Hermán nembéli Lampert országbíró (egyúttal csanádi és nyitrai ispán) példája: 1324 júliusának elején már bizonyosan nem élt (1324. júl. 8.: DL 86965.), ám I. Károly két nappal korábban kelt okleveleinek méltóságsoraiban még csanádi és nyitrai ispánságát is megemlítik (1324. júl. 6.: DL 2220. és 71854.), ami egyértelművé teszi, hogy méltóságait betegeskedése (GYÖRFFY IV. 639., vö. 1323. okt. 22.: DL 57269.) ellenére haláláig megőrizte. – Megjegyzendő, hogy Lampert országbíró zalai ispánsága (ENGEL: Arch. I. 234.) I. Károly egy 1323. nov. 27-i oklevele (FEJÉR CD VIII/2. 457–463.) 1334. máj. 16-i átírásának hibáján alapszik: ebben szerepel Lampert országbíró zalai ispánként is (magistro Lamperto iudice curie nostre comite Zaladiensi, Chanadiensi et Nitriensi), ahol azonban a „Zaladiensi” szót utóbb – alig láthatóan – alápontozással „kihúzták”, így javítva a hibát (1334. máj. 16.: DL 2169.). Lampert zalai ispánsága sem az 1323. nov. 27-i oklevél eredetijében (DF 266742.), sem annak későbbi átírásában (1347. júl. 6.: DL 2152–2153.) nem szerepel.

viszont a lipóciból származott³⁰ –, a familiaritás ellenben annál közelebbi kapcsolatot teremtett kettejük között: történetesen éppen 1338-ban Miklós udvarbíróként (*iudex curie*) szolgálta Nekcsei Demetert.³¹ Az, hogy e tisztség azonosítható-e az altárnokmesterséggel, nehezen ítéltető meg, mindenesetre valószínűnek tűnik, mert Demeternek más udvarbírája is ismert,³² máskor pedig albíráját (*viceiudex*) említik.³³ Hasonló módon megnevezett tisztségviselők a 14. század más tárnokmesterei mellett is feltűnnek.³⁴ Petőc fia Miklós ugyanakkor ezzel párhuzamosan udvari tisztséget is viselt a király ajtónállóinak előjárójaként.³⁵ Miklós tehát a királyi udvarban jól ismert személy volt, akit ez utóbbi hivatala az uralkodó személye melletti szolgálatra kötelezett.³⁶ Egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy abban az esetben, ha a telekrészt a tárnokmester odaígérte Miklós-nak, de szabályszerű oklevél kiállítására már nem volt alkalma, az uralkodó segítséget nyújtott udvari emberének azt a látszatot keltve, mintha az okmány kiállításakor Nekcsei még életben lett volna.

Mindez, persze, merő spekuláció, mégis érdemes legalább megfontolni a valószínűségét, mert további érvek hozhatók fel mellette. Annak, hogy 1365-ben I. Lajos a szokásos módon átírta és megerősítette az 1338. november 2-i oklevelet,³⁷ nincs különösebb jelentősége, mivel ez teljesen független attól, hogy 1338. november 2-án Nekcsei Demeter még életben volt-e vagy sem. Szempontunkból az is mellékes, hogy a tárnokmester egy másik familiárisa szintén ott lakott az adomány által érintett visegrádi telken: azon „trencséninek mondott Domokos”-ban (*Dominicus dictus de Trinchinyo*) ugyanis, akinek épületeire nem terjedt ki az adomány hatálya,³⁸ nem nehéz felismerni Nekcsei Demeter trencsényi alispánját, a már említett Domokost. Ez utóbbi körülmény nem utal többre, mint hogy a tárnokmester szerette maga mellett tudni vezető familiárisait. Az viszont már igencsak elgondolkodtató, hogy Petőc fia Miklós udvari tisztségének

³⁰ ENGEL: Gen., Aba nem 13. Szalánci ág 2. tábla: Sirokai, Fricsi, Hedri és Aba nem 8. Lipóci ág 1. tábla: Nekcsei.

³¹ 1338. jan. 23.: DL 38961.; 1338. febr. 9.: DL 60965.; 1338. febr. 18.: DL 60966.; 1338. márc. 5.: DL 60967.

³² 1323. ápr. 26.: FEJÉR CD VIII/2. 404.

³³ 1328. márc. 3.: DL 96144.

³⁴ ENGEL: Arch. I. 37–38.

³⁵ Uo. 48.

³⁶ 1338. jún. 16.: in officio magisterii ostiariorum nostrorum [...] continuam apud nos et in nostra curia faciendo residentiam – írja róla I. Károly egyik oklevele (DL 60968.).

³⁷ 1365. júl. 25.: DL 57087., kiadását lásd MÉSZÁROS 2009, 132–133.

³⁸ 1338. nov. 2.: uo., vö. MÉSZÁROS 2009, 108.

megnevezésében éppen 1338 közepe táján figyelhető meg szembetűnő változás. Elődeit az „ajtónállómester” (*magister ianitorum*) kifejezés jelölte,³⁹ Petőc fia Miklóst azonban előbb következetesen az ajtónállók *rectora*-ként emlegetik,⁴⁰ majd – 1338 júniusának közepétől – ugyanilyen következetességgel ő is ajtónállómesterként (*magister ianitorum*) szerepel immár,⁴¹ ami annál is inkább figyelemre méltó, mert – nem számítva az 1338. november 2-i oklevelet – ugyanekkor említik utoljára Nekcsei Demetert is.⁴² Nagy a kísértés arra gondolni, hogy Miklóst mindaddig, amíg Nekcsei Demeter élt, és ő a familiárisa volt, csak a *rector* cím illette meg, ura halála után azonban megkapta a szokásos *magister* titulust.

Az igazi áttörést a kérdés megítélésében mindazonáltal csak annak vizsgálata hozhat, hogy az a Balázs bihari ispán (vagy alispán), aki 1338. november 3-án oklevelet adott ki – de bizonyosan már korábban is viselte tisztségét –, valóban azonosítható-e Fonyi Balázssal, amint azt Engel vélte. Ebből a szempontból a legkevésbé sem közömbös, hogy a következő ismert bihari ispán Perényi Miklós volt,⁴³ akinek a tisztségviselése idején Körösszeg várnagyaként bizonyos Dénes fia Jakab szerepel.⁴⁴ Mindkettejüket jól ismerjük ugyanis, mégha Perényi Miklósról nem is tudjuk bizonyosan, hogy kicsoda.

A fenti talányos megfogalmazás, persze, némi magyarázatra szorul. Ám mielőtt arra sort kerítenénk, célszerűnek látszik előbb az egyszerűbb esetet, Dénes fia Jakabot szemügyre venni. Nagyapja, Iroszló 1269-ben tűnik fel István ifjabb király embereként.⁴⁵ Egy 1276-ra datált, IV. László király nevében fogalmazott hamis oklevél Iroszló fiait „margonyai”-aknak mondja,⁴⁶ ami azonban igaz lehet, mert Iroszló egyik fia, Miklós 1299-ben eladta a Sáros megyei Margonyán bírt részét Aba nembéli György fia

³⁹ 1317. dec. 15.: DL 31181.; 1335. aug. 14.: Zichy I. 464. Megjegyzendő, hogy a tisztségnév „ianitor” formában is előfordul, ez az említés azonban relációs jegyzetben található (1337. aug. 27.: AO III. 401.), míg a Magyarországon László néven uralkodó Vencel ajtónállómestere szintén „magister ianitorum” (1301. szept. 26.: FEJÉR CD VI/2. 305.).

⁴⁰ 1338. febr. 9.: DL 60965.; 1338. febr. 18.: DL 60966.; 1338. márc. 5.: DL 60967.

⁴¹ 1338. jún. 16.: DL 60968.; 1340. (nov. 8–30. k.): MES III. 380. (keltére lásd AOklt XXIV. 645. sz.); 1341. júl. 2.: DL 40860.; 1341. júl. 19.: AO IV. 121.; 1342. febr. 11.: AO IV. 191.; 1342. máj. 14.: Zichy II. 33.; 1342. júl. 31.: DL 89294.

⁴² 1316. jún. 16.: DL 60969.

⁴³ ENGEL: Arch. I. 112.

⁴⁴ Uo. 349.

⁴⁵ 1274. (febr. 22–szept. 3. k.): RA II/2–3. 79. (keltére lásd uo. 2479. sz.).

⁴⁶ 1276. (s. d.): RA II/2–3. 172. (az oklevél hamis voltára lásd RA 2743. sz.).

Péternek,⁴⁷ amibe Miklós fivére, Dénes és annak fia, Jakab beleegyezett; ekkor szerepel először forrásainkban Jakab. Egy Vizsolyban kiadott keltezetlen *damus pro memoria* szerint Iroszló fia Dénes a vizsolyi bíróság előtt pereskedett,⁴⁸ ami arra vall, hogy elfogadta Aba Amadé hatalmát. E következtetést igazolja, hogy Dénes részt vett az Amadé-fiak Patak elleni támadásában, majd Sáros várának védelmében I. Károly ellen,⁴⁹ amiért Zemplén megyei Pihnye (*Pyhuhe*) nevű birtokát a király elkobozta és Petenye fia Péternek adta.⁵⁰ A válságot a családnak további veszteségek nélkül sikerülhetett túlélnie, mert 1318-ban Dénes fia Jakab és fivére, Tompos János (apjuk nevében is) eladták öröklött birtokuk Nagyteleknek nevezett részét; ekkor komlói nemeseknek (*nobiles de Komlous*) mondják őket.⁵¹ Ugyanebben az évben a Sáros megyei Kapronca határosaiként említik a testvéreket,⁵² ami arra utal, hogy margonyai birtokukat szintén sikerült megőrizniük, és ezt meg is erősíti, hogy Dénes fia Jakab 1341-ben mint margonyai birtokos szerepel.⁵³

Az egykor a királyi hatalom ellen fellázadó Amadé-fiak familiárisai közé tartozó apa fia, Jakab jelentősnek mondható karriert futott be az északkeleti országrész új urai, a Drugetek szolgálatában. 1325-ben már Druget Fülöp nádor dédesi várnagyaként kerül élénk,⁵⁴ joggal feltehető azonban, hogy a tisztséget nem előzmények nélkül kapta urától, és így valószínűleg már korábban is Druget-familiáris lehetett. Könnyen lehet, hogy ő volt 1326-ban Fülöp gömöri alispánja,⁵⁵ az viszont bizonyos, hogy 1334 és 1337 között – immár az 1327-ben meghalt Fülöp nádor unokaöccsét, Vilmost szolgálva tehát – ugyanezen tisztséget látta el.⁵⁶ Ezzel párhuzamosan ő volt ura „vidéki” alnádora is (*vicepalatinus, viceiudex*) is.⁵⁷ A nádor

47 1299. (s. d.): ÁÚO XII. 641–642., vö. 1327. febr. 16.: DF 265432.

48 é. n.: DL 75220., kiadását („1310–1320 k. márc. 9–ápr. 9.”-re keltezte az oklevelet) lásd RDES I. 325. (744. sz.).

49 A két eseményre: ENGEL 1988, 100–101.

50 1312. ápr. 10.: AO I. 254–256.

51 1318. jún. 19.: DL 64578. Alighanem a Kapi melletti Tapolykomlós értendő és nem a Makovica melletti Komlóspatak.

52 1(3)18. (s. d.): Iacobus et Tumpus filii Dyonisii filii Irizlay commetanei ipsius terre Kapruncha, AO I. 491–492.

53 1341. júl. 21.: FEJÉR CD VIII/4. 492–494.

54 1325. nov. 11.: AO II. 226.

55 1326. ápr. 28.: AO II. 242–243.

56 Második gömöri alispánására az első és az utolsó ismert adat: 1334. júl. 25.: DL 96172.; 1337. júl. 28.: DL 56847., vö. még 1338. jún. 12.: DL 8391.

57 1335. márc. 2.: FEJÉR CD VIII/7. 271–272.; 1335. jún. 18.: DL 51008.; 1335. aug. 7.: AO III. 190.; 1335. szept. 22.: DL 56844.; 1335. szept. 29.: AO III. 199.; 1337. ápr. 13.: DF 283778.

helyetteseként is elsősorban Gömör megyei ügyekkel kapcsolatosan kerül elénk,⁵⁸ de a Szabolcs megyei Székely birtok ügyében folytatott perben is juthatott neki valamiféle szerep (mert annak egyezséggel történt lezárása⁵⁹ után békebírság járt neki),⁶⁰ és ura Sáros megyei bírságszedőinek szintén ő adott utasítást 1337 áprilisában⁶¹ az az idő szerint Visegrádon működő nádori kúriából, ahová vélhetően a tisztségéből fakadó teendők szólították. Feltűnően ritka alnádori szereplése Vilmos gyakori vizsolyi jelenlétével magyarázható, tevékenysége ugyanakkor semmiféle kapcsolatban nem állt a Drugetek ekkor már jelentős múltra visszatekintő vizsolyi bíróságával. Ilyen előzmények után szerepel Dénes fia Jakab 1342 elején körösszegi várnagyként.

Ami mármost az említett Perényi Miklós bihari ispánt illeti, a személyére vonatkozó iménti megfogalmazást az indokolja, hogy a korból két Perényi Miklóst ismerünk, apát és fiát,⁶² ilyenformán eldöntendő, hogy melyikük viselte a bihari ispánságot. Az apa, Orbán fia Miklós, Aba nem-béli Amadé tekintélyesebb familiárisai közé tartozott, utóbb azonban Druget Fülöp, majd Vilmos szolgálatába állt.⁶³ Engel Pál 1342-ig bezárólag minden „Perényi Miklós”-sal kapcsolatba hozható archontológiai adatot az idősebb Miklósra vonatkoztatott, azaz a bihari ispánnal kapcsolatosat is. Ennek megfelelően tehát előbb szepesi alispán (1318), majd vizsolyi albíró volt (1323–1327, 1333–1334), aztán ez utóbbi tisztségével részben párhuzamosan sárosi alispán (1331–1334), végül bihari ispán és sólyomkői várnagy (1341–1342).⁶⁴ Mivel idősebb Perényi Miklós bizonyosan életben volt még az 1340-es évek második felében,⁶⁵ ez a pályakép akár elfogadható is lenne, csak hogy az 1330-as évek elején tevékenykedő vizsolyi albíró és az ugyanakkor szereplő sárosi alispán két különböző személy volt. Ennek legfőbb bizonyága az alábbi oklevélpárból világlik elő.

⁵⁸ 1335. aug. 7.: AO III. 190. (vö. az eredetivel: DL 56843.); 1335. szept. 29.: AO III. 199.

⁵⁹ 1335. jún. 1.: DL 51006.

⁶⁰ 1335. jún. 18.: DL 51008.

⁶¹ 1337. ápr. 13.: DF 283778.

⁶² ENGEL: Gen., Perényi 1. tábla: nyalábi ág és 3. tábla: rihnoi ág.

⁶³ ZSOLDOS 1997, 357.

⁶⁴ Vö. ENGEL: Arch. II. 189. Engel az általam „vizsolyi albíró”-sággént említett tisztség első, Druget Fülöp nádorsága idejére eső szakaszát „alnádor”-ságnak, a másodikat „nádori albíró”-ságnak mondta. Idősebb Perényi Miklós vizsolyi bíraskodásával kapcsolatosan – mind annak időbeli kereteit, mind jellegét illetően – jelentősen eltér a véleményem Engelétől, ennek kifejtésére azonban más alkalommal teszek kísérletet.

⁶⁵ 1347. (okt. 20. e.): AO VII. 438–441. (keltére lásd AOKlt XXXI. 987. sz.); 1349. aug. 1.: DL 70169. és 70170., vö. ENGEL: Gen., Perényi 1. tábla: nyalábi ág.

1334. február 16-án, Vizsolyban (*in Wysl*) kelt oklevelében Miklós ispán, Vilmos nádorhelyettes, valamint szepesi és újvári ispán albírja (*viceiudex magistri Willermi comitis de Scepes et de Wywar vices gerentis palatini*) előadja, hogy Ládi (*de Laad*) Domokos fia Pós perbe fogta előtte Enyicke (*Enuske*) birtok ügyében Pányoki (*de Pank*) Dobó fiait, Miklóst, Jakabot és Balázst, ám ítéletet nem hozott, mivel Dobó fiai még kiskorúak voltak (*in etate tenera erant constituti*) és a király parancsba adta, hogy amíg a törvényes kort el nem érik, nem kényszeríthetik őket perbeállításra (*ex precepto domini regis mediantibus litteris eiusdem recepimus, quod usque cum dicti filii Dobow legitimam pervenirent ad etatem, nostro iudicio astare non compellere-mus*), így aztán hét évre (*usque ad revolutionem septem annorum*) elhalasztotta perük tárgyalását.⁶⁶ Három hónappal később viszont, május 16-án, Sárosban (*in Sarus*) kiadott oklevelében Miklós ispán, Vilmos mester Sáros megyei albírja (*viceiudex magistri Wyllermi de comitatu Sarus*) és a szolgabírák előadják, hogy Holchan-nak mondott János (*Johannes dictus Holchan*) perbe fogta előttük Péter fiait, Mátét és Petőt, Jakab fia Jánost, valamint Dobó fia Miklóst, akiknek perbeli képviselője azonban bemutatta a király parancslevelét – amelynek tartalma ugyanaz volt, mint az előbbi esetben: Dobó fiai nem kényszeríthetők bíróság elé, míg a törvényes kort el nem érték (*nullus iudicum regni sui [sc. Karoli regis] predictos filios Dobou debeant vel presumpmant iudicare, donec ipsi legitimam perveniant ad etatem*). Mivel az alperesek *procurator*a Dobó fiai nélkül nem akart a perben megfelelni a felperesnek, az alispán és a szolgabírák július 4-re (*ad feriam secundam proximam post octavas Beati Johannis baptiste*) halasztották el a pert, hogy addig megtudják uruktól, Vilmos nádortól, mit tegyenek: ítéljenek-e a többi alperes felett, esetleg Dobó fiai felett is a királyi parancs ellenére, avagy sem (*ad interrogandum dominum nostrum Wyllermum palatinum, utrum predictos Matheum, Petheu per se aut filios Dobou memoratos contra gratiam regiam ipsis factam debeamus an non iudicare*).⁶⁷

Magától értetődő, hogy ugyanazon természetű ügyben (Pányoki Dobó kiskorú fiainak királyi kiváltságuk ellenére történő perbehívását illetően) ugyanazon személy néhány hónap különbséggel nem hozhatott ennyire különböző döntéseket. Így aztán nem kétséges, hogy a vizsolyi albíró nem lehet azonos személy a sárosi alispánnal. Az ugyanakkor tény, hogy mindkettőjüket „Perényi Miklós”-ként emlegetik a kortársak.⁶⁸ A megol-

⁶⁶ 1334. febr. 16.: HOkl 206. (A szöveg javítva az eredeti alapján: DL 90812.)

⁶⁷ 1334. máj. 16.: AO III. 75–76. (A szöveg javítva az eredeti alapján: DL 2826.)

⁶⁸ Az idősebb Perényi Miklósról lásd pl. 1332. máj. 1.: AO II. 591–592.; (1334.) máj. 4.: AO III. 70–71.; (1334.) máj. 10.: DF 269892., a fiára pedig 1333. febr. 8.: FEJÉR CD VIII/5.

dás nyilvánvalóan csak az lehet, hogy az 1310-es évek vége óta folyamatosan a Drugetek – Fülöp, majd unokaöccse, Vilmos – vizsolyi bírósága élén álló apáról, illetve a forrásainkban 1329-ben feltűnő fiáról,⁶⁹ az ifjabb Miklósról van szó, és az utóbbi volt az, aki sárosi alispánként szolgálta Druget Vilmost. Az azonban, hogy kettejük közül ki volt a bihari ispán, korántsem dönthető el hasonló egyértelműséggel, jóllehet valószínűbbnek tűnik, hogy ifjabb Perényi Miklósról lehet szó. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy voltaképpen mindegy is, melyikük töltötte be a tisztséget valójában, mivel szempontunkból annak van jelentősége: akár egyik, akár másik Perényi Miklós volt a bihari ispán 1341–1342-ben, Dénes fia Jakabhoz hasonlóan Druget-familiáris volt az illető.

Elképzelhető lenne persze, hogy Dénes fia Jakab körösszegi várnagy és Perényi Miklós bihari ispán és sólyomkői várnagy e tisztségeik viselésének időpontjában valójában már nem Druget Vilmost szolgálták, hanem – valamikor korábban kiválva annak familiájából – közvetlenül az uralkodótól nyerték el kinevezésüket. Ez a megoldás azonban bizvást kizárható, mivel Druget Vilmos – 1342. szeptember 15. táján bekövetkezett⁷⁰ – halála után Bihar megye ispánja történetesen éppen az új nádor, Zsámboki (Gilétfi) Miklós lett.⁷¹

A Nékseji Demeter tárnokmester halála utáni években Bihar megye legjelentősebb királyi tisztségeiben – a Sólyomkő várnagyságával összekapcsolt megyésispánságban, illetve az attól független körösszegi várnagyságban – tehát Druget-familiárisok tűnnek fel, Druget Vilmos halála után pedig a bihari ispán az új nádor, Zsámboki Miklós lett. Ez a két körülmény nem sok kétséget hagy afelől, hogy Demeter tárnokmester halála után valójában Druget Vilmos állt a megye élén, amelyet – a kor szokásainak megfelelően – familiárisai révén kormányzott.

Mindebből két további következtetés is levonható. Dénes fia Jakab és Perényi Miklós bihari szereplése jelentős mértékben megnöveli annak valószínűségét, hogy a korábbiakban említett „Balázs bihari ispán” nem Nékseji Demeter utolsó alispánja volt, hanem Engel sejtésének megfelelően valóban Fonyi Balázssal azonosítható, és így – tehetjük hozzá – Perényi Miklóshoz hasonlóan Druget Vilmos nádor ispáni címet viselő alispánjaként tekinthetünk rá. Fonyi Balázst ugyanis – Dénes fia Jakabhoz és mindkét Perényi Miklóshoz hasonlóan – erős szálak fűzték a Druge-

213–214.; 1334. okt. 9.: FEJÉR CD VIII/7. 263.

⁶⁹ 1329. febr. 16.: AO II. 388.

⁷⁰ PITI 2006, 435–436.

⁷¹ ENGEL: Arch. I. 112.

tekhez. Fülöpöt füleki várnagyként, majd borsodi alispánként szolgálta.⁷² Ha viszont Balázs bihari (al)ispán valóban azonos személy Fonyi Balázsszal, akkor abból szükségképpen egyúttal az is következik, hogy Nékcei Demeter 1338 novemberének elejénél jóval korábban hunyt el.

Ez sem teljesen közömbös persze, ám ennél jóval érdekesebb, hogy az eset révén némi bepillantást nyerhetünk I. Károly hatalomgyakorlásának műhelytitkaiba. A Nékcei Demeter egykori honorjai körüli bonyodalom két főszereplője, Szécsényi Tamás erdélyi vajda és Druget Vilmos nádor ugyanis akkor már évek óta ellenfélként tekintett egymásra,⁷³ így kézenfekvő arra gondolni: Károly a riválisok egymásnak feszülő ambícióit tartotta féken elhunyt tárnokmestere „örökség”-ének megosztásával, azaz a véglegesnek tekinthető döntés szembetűnő kerülése valójában nem a király döntésképtelenségét tükrözi, hanem a két báró közötti egyensúly fenntartását szolgálta. Ebben az esetben viszont figyelmet érdemel az az időbeli különbség, ami Nékcei Demeter uratlanná vált honorjainak új birtokosukhoz kerülésében megfigyelhető: míg Druget Vilmos nádor – Fonyi Balázs révén – szinte azonnal átvette Bihar kormányzatát, Szécsényi Tamásnak hosszabb időbe tellett ugyanez a maga „részét” illetően.

Mielőtt a jelenség hátterében, mintegy rutinszerűen, I. Károly és a Drugetek közismerten bensőséges kapcsolatát keresnénk, érdemesnek látszik megfontolni azt a lehetőséget, hogy talán nyomára bukkantunk annak a gyakorlatnak, amelyet I. Károly akkor követett, amikor valamely oknál fogva nem töltött be egy megüresedett megyésispáni honort: átadta azt kormányzásra a nádornak, amíg végleges döntés nem születik annak sorsáról, elvégre a napi ügyeket addig is vinnie kellett valakinek. S valóban, találunk is olyan eseteket, amelyek ebbe az irányba mutatnak, igaz, jóval kevésbé határozottan.

I. Károly balsikerű havasalföldi hadjáratában (sokak mellett) elesett a királyával páncélzatot cserélő Hédervári Dezső.⁷⁴ Halálával megürültek méltóságai: a királynéi udvarispánság és lovászmesterség, valamint a győri, a soproni és a zarándi megyésispánság. Ezek többségének betöltésére rövid időn belül sikerült a megoldást megtalálni,⁷⁵ egyedül a

⁷² ENGEL: Arch. I. 313., 118.

⁷³ Vö. ZSOLDOS 2012a, különösen: 536–540.

⁷⁴ Chronici Hungarici compositio saeculi XIV., cap. 209. (SRH I. 500.)

⁷⁵ Garai Pál 1331-től szerepel királynéi udvarispánként, Hahót Miklós 1333-tól királynéi lovászmesterként, Losonci István pedig 1331-től soproni ispánként, megjegyzendő azonban, hogy az évszámok az első ismert említésre vonatkoznak. Nagymartoni Lőrinc 1332. évi feltűnése a zarándi ispánság élén beilleszthető lenne a sorozatba

győri ispánságot illetően tűnik zavarosnak a helyzet. Ott ugyanis 1332–1333-ban, nem egészen egy év leforgása alatt három ispán váltotta egymást. Előbb Fonyi Balázs, majd Doncs zólyomi ispán, azután az utóbbi fia, László szerepel ispánként, hogy végül 1335-ben újra Fonyi Balázst találjuk a tisztségben.⁷⁶ Ez alkalommal kétség sem férhet hozzá, hogy valóban Fonyi Balázssal van dolgunk,⁷⁷ aki egyúttal a bakonyi ispáni tisztelet is ellátta, mégpedig 1332 és 1335 között – minden jel szerint – folyamatosan.⁷⁸ Kérdés mármint, hogy Fonyi Balázs vajon „önálló”, azaz a király által kinevezett ispán volt-e, vagy Druget-familiárisként ispáni címet viselő alispán. Az egyértelmű feleletet az nehezíti, hogy az 1330-as évek első feléből nem áll a rendelkezésünkre olyan forrás, mely Balázst Druget-familiárisként említené, ráadásul – mivel az 1332 és 1335 közötti időszakról van szó – a teljes bizonyossághoz azt kellene igazolni, hogy mind Druget János nádorhoz, mind annak fiához és utódjához, Vilmoshoz is efféle kapcsolat fűzte. Ennek lehetőségét azonban mégiscsak érdemes legalább mérlegelni, mivel Balázs fivére, „Zonk”-nak mondott János kétségtelenül Druget Vilmos familiárisa volt: 1328-ban egy meg nem nevezett vár várnagyaként,⁷⁹ utóbb pedig borsodi, majd sárosi alispánként szolgálta urát.⁸⁰ Ez utóbbi körülmény bizonyossá természetesen nem teszi Balázs Druget-familiáris voltát a kérdéses időszakban, valószínűvé azonban igen, és e következtetésnek az Anjou-kor nemességének belső szerkezetéről rendelkezésünkre álló ismeretek⁸¹ sem mondanak ellent, sőt, megerősítik azt.

(ENGEL: Arch. I. 56., 57., 179., 239.). Igaz, ezt megelőzően, 1331-ben, Dezső özvegye és fia, Henrik maguk rendelkeztek annak ügyében: bérbe adták (locavimus, statuimus et donavimus) az ispánságot Világosvárral és más tartozékaival együtt bizonyos Antal mesternek oly módon, amint az adományozási jogukhoz tartozik (eo modo, quo ad nostram pertinet collationem), 1331. szept. 8.: HO III. 110–111. Engel ez utóbbi adatot Antal mester alispáni kinevezéseként értelmezte (ENGEL: Arch. I. 239.), ami valóban a legvalószínűbb megoldásnak tűnik, ugyanakkor azonban az eset szembetűnő érdekessége, hogy egyfajta kísérlet lehetett a honorbirtok megöröklésére, mégpedig királyi jóváhagyás nélkül, amire egyfelől Nagymartoni Lőrinc ispáni kinevezéséből következtethetünk, másfelől abból a tényből, hogy Hédervári Henrik a későbbiekben sohasem jutott bárói méltósághoz (vö. ENGEL: Arch. II. 96.), ami apja önfeláldozása után különösen feltűnő.

⁷⁶ ENGEL: Arch. I. 132–133.

⁷⁷ 1332. máj. 12.: DF 243732., kiadását lásd GÁBOR 1908, 197–202. és 1335. júl. 6.: DF 265467.

⁷⁸ ENGEL: Arch. I. 101.

⁷⁹ 1328. szept. 21.: DF 209852.

⁸⁰ ENGEL: Arch. I. 118., 170.

⁸¹ ENGEL 1988 (2003), 310–318.

Egy másik – szintén bizonytalanságokkal terhes – példát kínál Veszprém megye. Ennek örökös ispánságát I. Károly 1313-ban adományozta a középkorban Nagyszigetnek nevezett Csepel-sziget tizedeiért cserébe István veszprémi püspöknek.⁸² István püspök valójában már korábban is a megye ispánja volt⁸³ – a méltóságot alighanem az Amadé-fiakkal tető alá hozott kassai szerződés körül teljesített szolgálataiért⁸⁴ kapta –, utóbb azonban, vélhetően az 1313. évi országos gyűlésen,⁸⁵ az egyszerű ispánságot örökös ispánsággá változtató döntés született. Ennek ellenére 1323-tól kezdve a király ispánjai álltak a megye élén, elsőként Berend fia Márton.⁸⁶ A jelenség magyarázataként az merült fel, hogy I. Károly korábbi adományainak azévi felülvizsgálatakor nem erősítette meg 1313. évi adományát.⁸⁷ Károly ugyanis szemlátomást idegenkedett attól a gondolattól, hogy főpapjai örökös ispánként kormányozzák azon megyéket, amelyekben székvárosuk feküdt, ami, persze, kiváltotta a püspöki kar ellenállását.⁸⁸ A kényes politikai helyzet, gondolhatnánk, azt kívánta volna, hogy legalább az első alkalommal valamelyik különösen tekintélyes világi báróját helyezze az uralkodó a veszprémi ispánságba. Mindaz azonban, amit Mártonról tudunk, arra látszik utalni, hogy Károly egészen más logikát követett a veszprémi ispánság kérdésének elrendezésekor.

Márton apja, György fia Berend 1300-ban tűnik fel Rátót nembéli Domokos ispáni címet viselő nógrádi alispánjaként.⁸⁹ A Nógrád megyei Acsán⁹⁰ birtokos Berend utódait jobban ismerjük,⁹¹ mint felmenőit, és bár bizonyos, hogy a Kartal nembéli Csuda fia Miklóssal valamiféle rokonságban állt,⁹² egyik ismert nemzetséghez tartozása sem állapítható meg egyértelműen.⁹³ Tény mindenestre: György fia Berend alispáni tisztsége

⁸² 1313. okt. 26.: FEJÉR CD VIII/5. 86–88., vö. még 1313. okt. 26.: FEJÉR CD VIII/1. 512–513.

⁸³ 1313. ápr.: DF 200784.

⁸⁴ 1311. okt. 3.: RDES I. 391–393., vö. 1311. okt. 7.: FEJÉR CD VIII/1. 405–412.

⁸⁵ 1313. aug. 1.: DL 33568.

⁸⁶ 1323. ápr. 13.: AO II. 72.; 1323. (ápr. 14–28. k.): AO II. 144. (keltére lásd AOkl VII. 124. sz.); 1323. máj. 28.: DF 200811.; 1323. jún. 26.: DF 200813.; 1324. máj. 26.: DL 40 453.; 1324. júl. 5.: AO II. 145., vö. ENGEL: Arch. I. 231.

⁸⁷ ENGEL: Arch. I. 231.

⁸⁸ Vö. ZSOLDOS 2013.

⁸⁹ 1300. szept. 2.: magister Berend filius comitis Georgii comes Neugradiensis, DL 74566.; Rátót Domokos nógrádi ispánságára l. ZSOLDOS: Arch. 173.

⁹⁰ GYÖRFFY IV. 225.

⁹¹ ENGEL: Gen., Acsai.

⁹² Forrásunk a „consanguineus” szót használja kettejük kapcsolatára utalva, lásd 1300. szept. 2.: DL 74566.

⁹³ GYÖRFFY IV. 221.

egyértelmű jele annak, hogy a századfordulón Rátót nembéli Domokos familiárisa volt, így semmiképp sem tartozhatott abba a társadalmi körbe, amelyből az Árpád-kor végén még a bárók közé számító megyésispánok zöme kikerült. Berend fia Márton ilyenformán éppen alkalmas személynek látszik arra, hogy az akkor már nádor Druget Fülöp emberének gondoljuk, aki ura alispánjaként állt Veszprém megye élén, csak hogy egyetlen adat sincs a birtokunkban, amely kettejük efféle kapcsolatát igazolhatná. Másfelől azonban figyelemre méltó, hogy Berend fia Márton Békés megye ispánjaként is feltűnik nem sokkal később. Korábban a megye a Borsák oligarchikus tartományának része volt,⁹⁴ ám a megye kormányzatáról a Borsák bukása utáni időszakban szinte semmit sem tudunk. Berend fia Márton Druget János nádorsága idején, 1329-ben szerepel először békési ispánként,⁹⁵ ezt követően azonban csak az 1340-es években említik e tisztség viselőjeként,⁹⁶ egészen 1346-ig.⁹⁷ Mivel időközben más békési ispánról nem tudunk, feltételezhető, hogy Márton folyamatosan viselte tisztségét, amely azonban – a hozzá kapcsolt honorbirtokok hiányában – meglehetősen jelentéktelennek számított.⁹⁸ Az a körülmény, hogy Berend fia Márton még évekkal az utolsó Druget-nádor halála után is békési ispán volt, ellentmondani látszik annak, hogy őt is a nádort helyettesítő, ispáni címet viselő alispánok csoportjába soroljuk. Meglehet azonban, hogy e kivételes bánásmódot azért érdemelte ki, mert egyike volt azoknak, akik I. Károly említett havasalföldi hadjáratában a királyt kimenekítették a biztos halálból,⁹⁹ miközben az sem feledhető, hogy veszprémi és békési ispánságának jellemzői különbözhetnek is egymástól.

Tény mindenestre, hogy azt a tézist, mely szerint a megüresedett megyésispáni honort a király végleges döntéséig a nádor igazgatása alá rendelték, I. Károly korában mindössze három eset látszik alátámasztani, ami távolról sem mondható sziklaszilárd alapzatnak. Nem is az adatok mennyisége elkedvetlenítő – hiszen eleve feltehető volt, hogy meglehetősen ritkán előforduló jelenségről van szó –, hanem bizonyító erejük: az ismert esetek közül csupán a bihari tekinthető „bizonyos”-nak, a győri és a veszprémi ellenben legfeljebb „valószínű”-nek, illetve „elképzelhető”-nek

⁹⁴ 1313. nov. 13.: Bánffy I. 40–41., értelmezéséhez vö. Zsoldos Attila: *A Borsa-tartomány igazgatásának kérdései* (sajtó alatt).

⁹⁵ 1329. máj. 13.: Károlyi I. 71.

⁹⁶ Lásd pl. 1341. máj. 12.: AO IV. 92–93.; 1343. márc. 23.: uo. 307–311.

⁹⁷ 1346. ápr. 28.: DF 278782.

⁹⁸ ENGEL: Arch. I. 108.

⁹⁹ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.*, cap. 209. (SRH I. 500.)

értékelhető. Az elképzelés sorsát ezen a ponton akár rá is bízhatnánk a „további kutatások”-ra – amint az az első pillantásra ígéretesnek látszó, ám a bizonyítás zátonyán megfeneklő hipotézisek esetében szokásos –, ha Károly fiának és örökösének, I. Lajosnak az uralkodása alatt nem tűnne fel ugyanez a jelenség. Az 1372 és 1375 között hivatalban lévő Lackfi Imre nádor Nyitra, Vas és Sopron, továbbá Trencsén megyék honorját birtokolta méltóságviselése alatt. Vasról és Sopronról már 1374-ben le kellett mondania Szécsényi Frank javára,¹⁰⁰ Trencsénről pedig 1375 tavaszán, amikor a király azt Bebek György királynéi tárnokmesternek adta.¹⁰¹ Nem sokkal ezt követően halhatott meg; a nádori tisztséget 1375 nyarán már üresedésben lévőnek mondják.¹⁰² Nyitra megye új ispánja, Domokos fia Miklós októberben tűnik fel,¹⁰³ így vélhetően még a nádori méltóság betöltése előtt kaphatta meg a megyét. Lackfi legjelentősebb tisztségét, a nádorit Garai Miklós, az addigi macsói bán kapta meg,¹⁰⁴ aki addig azt a öt délvidéki megyéből álló tartományt is kormányozta, amelyet még I. Károly rendelt a macsói bánok alá.¹⁰⁵ Garai kinevezésével így módon az a helyzet állt elő, hogy a nádor megye, illetve megyék nélkül maradt, ami a 12. század vége óta legalábbis szokatlan jelenségnek számított.¹⁰⁶ Kapóra jött tehát, hogy Himfi Benedek éppen 1375 nyarán újította fel a szentföldi zarándoklatra vonatkozó régi tervét,¹⁰⁷ így a király a kézenfekvő megoldás mellett döntött: Garai Miklós nádor elnyerte az addig Himfi által kormányzott megyéket, azaz Temest és Csanádot, valamint Kevét és Krassót.¹⁰⁸ Garai azonban egy ötödik megyét is megkapott: Pozsonyt. Ennek addigi ispánja, Dunajeci János 1375 elején tűnik el forrásainkból¹⁰⁹ – vélhetően meghalt –, és az így megürült honor is az új nádor tisztségeit gyarapította néhány évig. 1378 elején azonban azt a sajátos jelenséget tapasztaljuk, hogy a király elvette Pozsony megyét nádorától, anélkül azonban, hogy új pozsonyi ispánt kinevezett volna. Ennek megfelelően a pozsonyi ispánságot üresedésben lévőnek tüntetik fel a királyi privilégiumok méltóságsorai,

¹⁰⁰ ENGEL: Arch. I. 180., 227.

¹⁰¹ 1375. ápr. 5.: FEJÉR CD IX/5. 37–38., vö. ENGEL 1982, 890.

¹⁰² ENGEL: Arch. I. 4.

¹⁰³ Uo. 160.

¹⁰⁴ Uo. 4., 28.

¹⁰⁵ ENGEL 1982, 914.

¹⁰⁶ Vö. ZSOLDOS: Arch. 16–25., ENGEL: Arch. I. 1–4., vö. még ZSOLDOS 2012b.

¹⁰⁷ Vö. SZOVÁK 1998, CSUKOVITS 2003, passim, E. KOVÁCS 2009.

¹⁰⁸ ENGEL: Arch. I. 122., 139., 144., 203.

¹⁰⁹ ENGEL: *Gen.*, Rikalf rokonsága 1. tábla: Dunajeci.

egészen az új ispán, Himfi Benedek kinevezéséig.¹¹⁰ Miközben az ispánság üresedésben volt, két pozsonyi alispán is szerepel forrásainkban. Nyilvánvaló, hogy valakitől kapták a megbízatásukat. Az a körülmény, hogy 1378 decemberében – néhány héttel tehát az új pozsonyi ispán, Himfi Benedek kinevezése előtt – Garai Miklós pozsonyi ispán 1376-ban említett alispánja, Lőkös fia Miklós szerepel a pozsonyi ispánsághoz tartozó Detrekő várnagyaként,¹¹¹ nem sok kétséget hagy afelől, hogy voltaképpen a Pozsony megyét mint *üres honort* a kezén tartó Garai Miklós nádort helyettesítette a két alispán: éppúgy, mint Nekcsei Demeter halála után Druget Vilmos nádort a maga familiárisai Bihar megyében.

¹¹⁰ ENGEL: Arch. I. 167. Megjegyzendő, hogy Garai 1377. máj. 14-én szerepel utoljára pozsonyi ispánként (1377. máj. 14.: DF 236196.), Himfit pedig már egy 1379. jan. 11-re keltezett oklevél méltóságsorában pozsonyi ispánnak mondják (DF 285735.), jóllehet két másik, ugyanaznap kelt privilégium a pozsonyi ispánságban még üresedést tüntet fel (DL 6482., 6483.).

¹¹¹ 1378. dec. 20.: DL 6582., vö. ENGEL: Arch. I. 299.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

MNL OL

DF

DL

Kiadott források

AO I–VII

Anjou-kori okmánytár. I–VII. köt. Szerk. NAGY Imre, NAGY Gyula. Budapest, 1878–1920.

AOklt VII, XXIII–XXIV,
XXXI

Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Főszerk. KRISTÓ Gyula. VII. köt. 1323. Szerk. BLAZOVICH László, GÉCZI Lajos. XXIII–XXIV. köt. 1339–1340. Szerk. PITI Ferenc. XXXI. köt. 1347. Szerk. SEBŐK Ferenc. Szeged–Budapest, 1991, 1999, 2001, 2007.

ÁÚO XII

Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Közzéteszi: WENZEL Gusztáv. XII. köt. Budapest, 1874.

Bánffy I

Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez. 1. köt. 1214–1457. Szerk. VARJÚ Elemér. Budapest, 1908.

CDCr X

Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Vol. X. *Diplomata annorum 1332–1342 continens. Listine godina 1332–1342.* Coll. et digessit Tadija SMIČIKLAS. Zagrabiae/Zagreb, 1912.

DRH 1301–1457

Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci DÖRY additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius BÓNIS, Vera BÁCskAI. Budapest, 1976 (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II-11.).

- FEJÉR CD *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tom. I–XI. Studio et opera Georgii FEJÉR. Budae, 1829–1844.
- HO I, III *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*. I., III. köt. Kiadják: NAGY Imre, PÁUR Iván, RÁTH Károly és VÉGHÉLY Dezső. Győr, 1865–1866.
- HOKlt *Hazai oklevéltár 1234–1536*. Szerk. NAGY Imre, DEÁK Farkas, NAGY Gyula. Budapest, 1879.
- Károlyi I *A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly*. 1. köt. Oklevelek 1253–1413. S. a. r. GÉRESI Kálmán. Budapest, 1882.
- MES III *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. Tom. III. 1321–1349. Ed. Ludovicus Crescens DEDEK. Strigonii, 1924.
- RA II/2–3 *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Arpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. II/2–3. Szerk. SZENTPÉTERY Imre, BORSA Iván. Budapest, 1961.
- RDES I *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Ad edendum praeparavit Vincent SEDLÁK*. I. *Inde ab A. MCCC. usque ad A. MCCCXIV*. Bratislavae, 1980.
- SRH *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. Az utószót és a bibliográfiát összeáll., a Függelékben közölt írásokat az I. kiad. anyagához illesztette SZOVÁK Kornél, VESZPRÉMY László. 2. kiad. Budapest, 1999.
- UGDS I *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Bd. I. 1191–1342. Bearb. von Franz ZIMMERMANN, Carl WERNER. Hermanstadt, 1892.
- Výsady *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350)*. Na vydanie pripravil Ľubomír JUCK. Bratislava, 1984.
- Zichy I–II *A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő*. I–II. köt. Szerk. NAGY Iván, NAGY Imre, VÉGHÉLY Dezső. Pest, 1871–1872.

Szakirodalom

- CSUKOVITS 1994 CSUKOVITS Enikő: Nekcsei Demeter. In: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk. KRISTÓ Gyula, szerk. ENGEL Pál, MAKK Ferenc. Budapest, 1994, 483.
- CSUKOVITS 2003 CSUKOVITS Enikő: *Középkori magyar zarándokok*. Budapest, 2003 (História könyvtár. Monográfiák 20.).
- E. KOVÁCS 2009 E. Kovács Péter: Egy magyar rabszolganő Krétán a 15. században. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. NEUMANN Tibor, RÁCZ György. Budapest–Piliscsaba, 2009, 105–123.
- ENGEL: Arch. I–II. ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. 1–2. köt. Budapest, 1996 (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.).
- ENGEL: Gen. ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457 – Középkori magyar genealógia*. (Magyar Középkori Adattár). CD-ROM. Budapest, 2001.
- ENGEL 1982 ENGEL Pál: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. *Századok* 116(1982), 880–922.
- ENGEL 1988 ENGEL Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). *Századok* 122(1988), 89–146.
- ENGEL 1988 (2003) ENGEL Pál: *Társadalom és politikai struktúra az Anjou-kori Magyarországon*. Budapest, 1988 (Előadások a Történettudományi Intézetben 11.). Másodközlése in: Uő: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Vál., szerk., jegyz. CSUKOVITS Enikő. Budapest, 2003 (Millenniumi magyar történelem. Historikusok), 302–319. (Utóbbi oldalszámaira hivatkozom.)
- ENGEL 1989 Pál ENGEL: Die Güssinger im Kampf gegen die ungarische Krone. In: *Die Güssinger. Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert)*. Hrsg. von Heide DIENST, Irmtraut LINDECK-POZZA. Eisenstadt, 1989, 85–114.

- GÁBOR 1908 GÁBOR Gyula: *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. (Oklevelek alapján). Függelékül: kiadatlan oklevelek.* Budapest, 1908.
- GYÖRFFY IV GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* 4. köt. Budapest, 1998.
- KARÁCSONYI 1900 (1995) KARÁCSONYI János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* Budapest, 1900. (Reprint: Budapest, 1995.)
- MÉSZÁROS 2009 MÉSZÁROS Orsolya: *A késő középkori Visegrád város története és helyrajza.* Visegrád, 2009.
- PITI 2006 PITI Ferenc: Az 1342. évi nádorváltás. *Századok* 140(2006), 435–441.
- PÓR 1890 PÓR Antal: Lipóczi és Nécsei Demeter és Sándor. *Századok* 24(1890), 20–43.
- SZOVÁK 1998 SZOVÁK Kornél: Meritorum apud Dominum fructus cumulatorum. Megjegyzések a 14. század főúri vallásosságához. In: *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére.* Szerk. TUSOR Péter, szerkesztőtársak RIHMER Zoltán, THOROCZKAY Gábor. Budapest, 1998, 79–87.
- ZSOLDOS: Arch. ZSOLDOS Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301.* Budapest, 2011 (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.).
- ZSOLDOS 1997 ZSOLDOS Attila: Kassa túsza. Pillanatfelvétel 1311-ből Aba Amadé familiájáról. *Történelmi Szemle* 39(1997), 345–362.
- ZSOLDOS 2012a ZSOLDOS Attila: Nádor és helyettese: Druget János és Vilmos. *Történelmi Szemle* 54(2012), 527–541.
- ZSOLDOS 2012b ZSOLDOS Attila: Rátót nembéli Domokos nádor megyéi. In: *Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára.* Szerk. MIKÓ Gábor, PÉTERFI Bence, VADAS András. Budapest, 2012, 47–52.
- ZSOLDOS 2013 ZSOLDOS Attila: A magyar király és főpapjai a vienne-i zsinat évtizedében. In: *Pertia Linguarum. A vienne-i zsinat és a nyelvek oktatása.* Szerk. MARÓTH Miklós. Piliscsaba, 2013 (Studia Philologica II.), 213–224.

Empty *honor*

In this study, I examine the occurrences when King Charles I of Anjou did not fill an *honor* (feudal tenure linked to various offices, i.e. *fief de dignité*, *Amtslehen*; a government office in Medieval Hungary which is funded by a royal estate's usufruct). As the political decision-making mechanism was verbal, we can only deduce this from the list of various government office holders, using the archontology compiled by Pál Engel.

I approach this topic with the examination of one case. Demeter Néksei was master of the treasury (*magister tavernicorum*) and the *ispán* (count, *comes*) of the counties of Trencsén/Trenčín and Bihar/Bihor, at the same time castellan of Sólyomkő (today: Șoimi in Romania) and Körösszeg (today: Cheresig, in Romania). According to available data, he died between 3 and 6 November 1338. A charter of the king, dated 2 November 1338, states that Néksei appeared before the king and he donated half of his allotment in Visegrád to Miklós, son of Petőc with royal consent: DL 57087. However, according to another charter dated 7 November 1338, the office of master of treasury is vacant: DL 99976. With the death of Néksei, his honors became vacant and the king had to decide what to do with them. Pál Engel clarified the usual process: the king and his council redistributed the vacant offices among the political elite. But curiously, in this case, the office of the master of treasury remained vacant for years. Charles I commissioned the voivode of Transylvania, Tamás Szécsényi with the tasks of the master of treasury, however without conferring the dignity on him in the usual way. Szécsényi also became the *ispán* of Trencsén. In the case of Bihar county we can rely only on indirect data. In Engel's archontology, Demeter Néksei is followed by a certain Blasius, as the *ispán* of Bihar. Engel identified him with the well-known Balázs Fonyi. The first charter of him is dated 3 November 1338 (DL 26555.), when in theory, Néksei was still alive. In the article, I prove that Néksei could not have been alive at the date of the afore-mentioned charter of donation of Visegrád. After his death, in reality, palatine Vilmos Druget governed the county, and in accordance with the contemporary customs, was controlled with the help of his familiars (Miklós Perényi, castellan of Sólyomkő and Dénes, son of Jakab, castellan of Körösszeg). Balázs Fonyi was also a

familiar of Druget, and thus he could bear the title of *ispán*, while acting as his *vice-ispán* (*vicecomes*).

Examining this case, we can gain insight into the power practising method of King Charles I. Voivode Tamás Szécsényi and palatine Vilmos Druget were long-time rivals. Charles I hold their ambitions with the division of the honors of the late Néksei, moreover they received them only temporarily. Avoiding the final decision was not a reflection of the king's indecisiveness, as it served the preservation of the balance between the barons. Probably it was the usual practice to assign the empty honor of an *ispán* to the palatine until the final decision of the king. Although in addition to the case of the honors of Néksei, we know only two, less unambiguous cases, during the reign of Louis I (Louis the Great), son and successor of Charles I, we can observe the same phenomenon.